

"Hagyjuk a sörnírt szövegeket!"

Berzsián költő köszönti mesterét

Írta: Constantinovits Milán András
Szófajtan-alaktan szeminárium
MRN-302/d
Kurzusvezető: Lőrinczi Réka doc.

Előszó

Dolgozatom témaválasztását nagyban segítette, sőt egyértelművé tette, hogy a gyermekirodalom mindig is a kedvenc műfajaim egyikének számított. A műfaj meghatározása után Lázár Ervin személye is magától adódott, hiszen az ő művészete túlmutat a gyermekmesék szintjén, a felszín alatt meghúzódó bölcsességek főleg felnőttekhez szólnak. Ám nemcsak emiatt esett a választásom a rácpácesgresi mesemondóra, hanem amiatt is, mert Lázár Ervin a magyar gyermekirodalomban egyedülálló, sokszínű nyelvi bravúrral alkotja meg műveit.

Éppen ezért vizsgálom eme házi dolgozat keretein belül Lázár stilisztikáját, s választ próbálok adni arra kérdésre, hogy milyen **nyelvtani okai** vannak annak, hogy az ő meséi kiemelkedően élvezetes stílusúak, lebilincselő cselekményük mellett. Eme jelenség széleskörű vizsgálatához természetesen egy szemináriumi házimunka terjedelmi korlátjai nem elegendők, nem is ez a célom. Egy jellegzetes mesenovella elemzésével csak felvillantani szándékozom Lázár virtuóz stilisztikáját.

A szerzőről és a vizsgált műről

A fokozatos témára-közelítés elve alapján először vázolom az író élettörténetét, munkásságát, majd a vizsgált műről ejtek pár szót.

Lázár Ervin 1936-ban született Isaszegen, s az ELTE-n szerzett magyar szakos tanári diplomát. Nem tanított, hanem különböző újságok, időszakos kiadványok szerkesztésével foglalkozott a könyvek írása mellett. Részt vett a Dunántúli Napló, az Esti Pécsi Napló, a Jelenkor, az Élet és Irodalom, később az Új Idők, a Magyar Fórum és a Hitel szerkesztésében. Ír elbeszéléseket (*Csonkacsütörtök, Öt hat, hét, Tuvudsz ivigy?*), regényt (*A fehér tigris*), hangjátékot (*A Franka cirkusz*), mégis a gyemekirodalmi alkotásai miatt tartjuk főleg számon. Gyermekkönyveiben (*Szegény Dzsoni és Árnika, Négyzögletű Kerek Erdő, Berzsián és Dideki, Bab Berci kalandjai, A manógyár* – , hogy csak a híresebbeket említsem) kifigurázza a társadalmi viszonyokat, karaktereivel különféle embertípusokat képez groteszk módon le (gondoljunk Bruckner Szigfridre vagy Vacskamatira a *Gyere haza, Mikkamakkából*) mindezt meghökkentő ötletességgel, zseniális nyelvi humorral teszi.

A *Berzsián és Dideki* annyi többletet hordoz talán a többi gyermekkönyvhöz képest, hogy **önéletrajzi ihletésű**, a főszereplő (Berzsián) helyébe akár behelyettesíthetnénk magát a szerzőt is. Ezért sem tekinthető egyértelműen meseregénynek a mű, hiszen valós élethelyzeteket, emberi magatartásformákat jelenít meg és ágyaz mesés keretbe.

E könyvből vizsgáltam a *Berzsián költő köszönti mesterét* címet viselő történetet, amely már alcímével (*Csorba Győző hatvanadik születésnapjára*) is jelzi, hogy Lázár nagyon is életszerű történetet fog elmondani.

Berzsián költő verset kell, hogy írjon mestere születésnapjára. A híres poéta azonban alkotói válságba kerül és elmenekül a nehéz, ám lelkiismeretileg kötelező feladat elől. Lázár színesen, valóban jeleníti meg a szerzők visszatérő, örökös fóbiáját az **alkotási kényszerrel**, s a társadalmi elvárásokkal kapcsolatban. A helyzet természetesen a mesében megoldódik, és a főhős is erkölcsileg felmentetik, ám számunkra itt véget is ér történet. A szerző elének vetített egy **belső konfliktushelyzetet** és ennek érzékeltetése – nem több – vált a mű közvetített céljává.

Stilisztikai vizsgálódások

Az irodalmi értelmezésnél azonban minket jobban érdekel a stílus, az, hogy milyen **stilisztikai fegyverarzenált** használ, milyen nyelvi eszközökkel éri el Lázár novellájának gördülékenységét, élvezettel való befogadhatóságát. A kérdés megválaszolásához felállítottam különféle **stilisztikai kategóriákat**, és mindegyikhez példákat kerestem a vizsgált fejezetből. Természetesen a létrehozott eszközcsoporthoz sok az átfedés (például: az ismétlések és szóösszetételek vagy a névadás és a saját szavak között), amiket értelmetlennek találtam kétszer vagy többször leírni, így minden példa (bár megfelelne más kategóriáknak is) egy helyen szerepel csak. Vegyük sorra ezeket a csoportokat!

Ismétlések

Lázár Ervin előszeretettel alkalmaz ismétléseket, bár megjegyzendő, hogy a meséknek általánosan is jellemzője a reduplikáció. A tanulmányozott mesében is több nyelvi szinten (mondat, szószerkezet, szó) is megfigyelhetők ismétlések, amelyek erősítik **a szöveg lineáris kohézióját, nyomatékosítanak**, és egyedi hangulatot teremtenek. Nézzünk néhány példát!

1. *Berzsián költő*, így indul minden fejezet a könyvben, érzékeltetve, hogy a történések középpontjában Berzsián áll, illetve tagoltságot is ad az ismétlés a mesének.
2. „*Szegény, szegény Berzsián! Azazhogy nem is annyira szegény!*” – állapíttatik meg, mikor Zsebenci Klopédia végre ráakad Berzsián versforgácsai között egy épkézláb sorra.
3. „*Nyújtózkodott Klopédia, nyújtózkodott Berzsián*” mikor a kétségbeesés majdnem ellepte őket

Alliteráció:

A szöveg zeneiségét, esztétikai értéket nagyban növelik a gazdagon alkalmazott, olykor megdöbbentő alliterációk. Számos példa akad rá, szemelvénytyszerűen egy-kettő:

1. „...*vaskos vastagnyakú* bánat” telepszik Berzsiánra alkotói válsága miatt
2. „Berzsián *fölcsendült, fölzendült, fölharsogott*” dühében, amit rossz verstorzói okán érzett
3. Amikor Sróf mester nyomán a költő szobaajtaja *kitárult* „*Kétségbeesés kizúdult*” belőle.
4. „...*félszavak, félsorok, félmondatok*” egész hada „*pöffeszkedett a papírlapokon*”

Névadás

Lázár Ervin **beszédes neveket** használ, karaktereinek nevei vagy játékosak, hangulati értékkel bírnak, vagy emellett találóan tömörítik is viselőjük legfontosabb jellemvonásait.

1. *Dideki* neve például az ismert gyermekmondókából („*Csigabiga gyere ki, ég a házad ideki’...*”) alakult ki a szerző lányának (Fruzsina) félrehallása nyomán.
2. Hasonló módon kapta a nevét *Zebenci Klopédia* is (értsd: *Zsebenciklopédia*)
3. *Sróf mester* szakmájának jellegzetes motívumát viseli nevében, éppúgy mint
4. *Violin*, a fülrepesztő zenész.
5. *Szörénször Tejbajszánról* sem nehéz eldönteni már pusztán neve hallatán, hogy miképpen festhet is ábrázata egy csupor tej elfogyasztása után.
6. *Áttentő Redáz* neve kis szótagcserével egyértelművé teszi, hogy viselője rettentő ádáz, az elvetemült gonosz a történetben.
7. Bravúros alaki hasonlóságra épül a kocsmáros *Vinkóci Lőrinc* neve, amely a kocsmárosi mesterségre jellemző lőrét hozzá összefüggésbe Lőrinc személynevünkkel.

Összetett szavak

Lázár Ervin mestere az összetett szavaknak, leleményesen és játékosan használja tucatszám őket a mesei miliő játékos kialakítása érdekében. Előszeretettel bont ketté szóösszetételeket, vagy éppen ikerít szavakat, esetleg megcseréli egy-egy alárendelő összetételben a tagokat, netalán beékel újabb tagot az összetételbe **vagy teljesen új összetételeket** hoz létre! Vegyünk mindegyikre egy példát!

1. *Dínom és dánom* volt Berzsiánék kedvenc ivójában, „együtt mulattak az *ringyesek és csillogó gúnyások, a rongyosok és villogó gúnyások*”. Észrevehetően a valódi mellérendelő *csillog-villog*-ot, és a *ringyes-rongyos* ikerszót szedte ketté az író
- 2.. A *jobb- és balfácánok*, a *szíre-szóra* vagy a *jobb- és ballada* ikerszavak pedig Lázár fantáziájának termékei.

3. Az alárendelő minőségjelzős *kínkeservesből, keservkínos* lesz.
4. Lázár újabb tagot told hangulatteremtés és pontosítás céljából a valódi mellérendelő *versírásba*, így Berzsián semmittevése is egyszóval kifejezhetővé válik, s ez a *versnemírás* lesz.
5. Az alárendelő, jelentéssűrítő *sündisznótekintet* és a mellérendelő *hagymabördő, rézpikula* és a *papírrobbanás*, vagy a már Lázár által kreált *jobblada* újabb taggal bővített mellérendelő összetétele – *jobbladakór* –, mind az írói képzelet szüleménye.

Állandó jelzők

A meseíró gazdagon él a jelzőkkel, amelyek segítik a képies, színes, olykor egész plasztikus motívumok kialakulását. Sok állandó jelzőt (epiteton ornans) is alkalmaz.

1. Zsebenci Klopédia *locska-fecske*, *Violin, fülrepestő zenész*, Berzsián pedig mindig a *jobbladaköltőként* jelenik meg. A Hörpentőben *kilencvenkilenc-féle* szörpöt lehet enni, itt tölti szabadidejét Szörérször Tejbajszán is, aki *egy mongol herceg unokája* – s szinte minden fontos szereplőnek, helyszínnek adott az író hasonló állandó jelzőt.

Igei sajátosságok

Lázár Ervin igehasználatára jellemző, hogy gyakran alkalmaz hangfestő verbumokat, de maga is alkot új, játékos igéket névszókból. Mellettük előszeretettel használ **gyakorító képzős vagy mozzanatos képzős igéket** is. Mindegyikre számos példa akad a vizsgált mesenovellában, egykettőt be is mutatok:

1. „...*elhervadtak* az ihajok, *lekonyultak* a csuhajok” mikor a versnemírás miatt elmenekült Berzsián belépett a Hörpentőbe, illetve „*elmorzsol*t egy könnycseppet” és *motyogott* az ihletetlen költő bánatában, hogy csak úgy *tocsogott-locsogott* körülötte a kétségbeesés, *jajongtak, sziszegtek, fintorogtak* a papírra vetett verskezdeményei – hogy csak néhány mesteri hangfestő igét vegyünk. A *tocsogott-locsogott* különösen jó példa, mert hangesztétikailag is érzékelteti a mindent ellepő bánat vízszerűségét, folyékonyságát.
2. *Nőtt-nődögélt* Berzsián körül a bánat, amitől a költő *hervadozott* majd *elbujdokolt*, nem *dúdolgatta* kedvenc költeményét – s még számos gyakorítóképzős igét hozhatnánk példának.
3. Mozzanatos igéket használ akkor az író, mikor Zsebenci Klopédia a kocsmárosra *villantotta* sündisznótekintetét, mire Berzsián a költő is *fölpattant* helyéről
2. Lázár maga alkotta igéivel éltek a mestert felköszöntő tanítványok, amikor *esszéltek, prózáltak* a születésnap ünnepségen, illetve Vinkóci Lőrenc is, midőn kijelenti, hogy ő nem vizezi a bort, hanem *borozza* a vizet.

Hangfestő szavak

Az erőteljes képiesség, a szinte megelevenedő szöveg kialakításának leghatásosabb eszköze talán a **hangfestő szavak gyakori használta**. A hangfestő igékről fentebb már írtam, így most csak a hangulatteremtő névszókra hozok néhány markáns példát.

1. A *Hörpentő* nevű ivó kocsmárosát Sróf mester haragjában *vinkónak és löremérőnek* nevezi, amiért az a *színtiszta* vizet borozza, Berzsiánt pedig *tökelütöttnek* tartja a törzsközönség.
2. Berzsián bánatosan megállapítja, hogy az igazi költők nem *pirosposzsgások, bikavállúak, dagadó izmúak*, hanem *sápadtak és horpadt mellűek*.
3. „*nagyon fehér, nagyon ellenséges*” volt a „*kaján, üres papír*”, ami előtt a *szélütött* Berzsián ült, hogy csak néhány hangfestő jelzőt említsünk.

Lázár alkotta névszók

Már jeleztem, hogy az író sajátos stiliztikájához nagyban hozzájárul a maga által kitalált szavak használata is, az igéknél erre több példát is hoztam. A névszók terén is találunk azonban egy-két bravúros szókreálmanyt:

1. *Sörbolya, sördó, sörnírt, sörjú, sörbély*, mondja Berzsián, mire Tejbajszán rögvest rávágta, hogy „**hagyjuk a sörnírt szövegeket!**”
2. Berzsián, a jobbladaköltő a mester születésnapjára egy két soros *miisezzel* akart előrukkolni, amit a *csivirgők* és a *jobb fácánok* kórusa adott elő.

Összegzés

A fenti elemzésből kitűnik, hogy milyen sokféle nyelvi, s költői eszközökkel él Lázár Ervin, hogy szövegeit élvezetessé, egyedivé, a szó minden értelmében **meséssé** varázsolja. Természetesen ez a tanulmány terjedelmi megkötései folytán a rácpácegresi szerző stiliztikájának csak egy vékony szeletét vizsgálta, ám úgy érzem, már egy fejezetnyi Lázár is bőven elég arra, hogy érzékeljük azt a formai gazdagságot, amely minden művét jellemzi, s oly népszerűvé teszi a gyermek- és felnőtt irodalomban egyaránt.

Bibliográfia.

Balogh Judit – Haader Lea – Keszler Borbála – Kugler Nóra – Laczkó Krisztina – Lengyel Klára
2000. *Magyar Grammatika*, Budapest

Juhász József – Szőke István – O. Nagy Gábor 1972. *Magyar értelmező kéziszótár*, Budapest I-II.

Komáromi Gabriella 1998. *A gyermekkönyvek titkos kertje*, Budapest

Kugler Nóra – Tolcsvai Nagy Gábor 2000. *Nyelvi fogalmak kyszótára*, Budapest

Lázár Ervin 1979. *Berzsián és Dideki*, Budapest

Szakolczay Lajos 1989. *Ötágú síp*, Budapest